

Юридичні науки

УДК 343.54

Стрілець Марія Василівна

студентка

Полтавського юридичного інституту

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Стрилец Мария Васильевна

студентка

Полтавского юридического института

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Strilets Mariia

Student of the

Poltava Law Institute of Yaroslav Mudryi National Law University

**МІЖНАРОДНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СКОЄННЯ
МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ ТА ЗЛОЧИНІВ МІЖНАРОДНОГО
ХАРАКТЕРУ
МЕЖДУНАРОДНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА СОВЕРШЕНИЕ
МЕЖДУНАРОДНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ И ПРЕСТУПЛЕНИЙ
МЕЖДУНАРОДНОГО ХАРАКТЕРА
INTERNATIONAL RESPONSIBILITY FOR COMMITTING
INTERNATIONAL CRIMES AND CRIMES OF INTERNATIONAL
NATURE**

Анотація. Статтю присвячено характеристиці особливостей юридичної відповідальності за вчинення міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру. Здійснено аналіз співвідношення відповідальності за скоєння міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру.

Ключові слова: міжнародні злочини, злочини міжнародного характеру, міжнародна відповідальність, відповідальність держави, індивідуальна відповідальність.

Аннотація. Стаття посвячена характеристиці особливостей юридическої відповідальності за совершение міжнародних преступлений и преступлений міжнародного характеру. Осуществлен анализ соотношения відповідальності за совершение міжнародних преступлений и преступлений міжнародного характеру.

Ключевые слова: міжнародные преступления, преступления міжнародного характеру, міжнародная відповідальність, відповідальність государства, індивідуальна відповідальність.

Summary. The article is devoted to the description of the peculiarities of legal responsibility for committing international crimes and crimes of international concern. The ratio of responsibility for committing international crimes and crimes of international concern is analyzed.

Key words: international crimes, crimes of international concern, international responsibility, responsibility of the state, individual responsibility.

Необхідність розгляду питання особливостей юридичної відповідальності за скоєння міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру є нагальною у зв'язку зі зростанням рівня міжнародної злочинності, що непокоїть світ і стає на заваді мирному міждержавному існуванню.

Грунтовні дослідження тематики міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру, а також проблем, пов'язаних із застосуванням відповідальності за ці діяння, були здійснені багатьма вченими-юристами (Костенко М. [1], Скрильник О. [2], Буроменський М. [3], Пилипенко В. [4], Решетов Ю. [5] тощо). Однак окремі питання, зокрема особливості

юридичної відповідальності за ці діяння, співвідношення відповідальності за вчинення міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру є доволі складними й потребують більш різноаспектного та глибокого вивчення.

Вчиненням міжнародного злочину держава чи особа посягають на основи міжнародних відносин, на найважливіші цінності всієї світової спільноти, що й зумовлює притягнення суб'єктів цих протиправних діянь до відповідальності за нормами міжнародного права. За словами М. Костенка, «чим тяжчий склад вчиненого злочину, тим сильніше виникає потреба в тому, щоб судовий розгляд набув міждержавного характеру» [1].

У доктрині міжнародного права пропонується таке визначення міжнародно-правової відповідальності: це юридичний обов'язок суб'єкта-правопорушника ліквідувати наслідки шкоди, нанесеної іншому суб'єкту міжнародного права в результаті вчиненого правопорушення [6, с. 257].

О. Скрильник виділяє наступні ознаки міжнародно-правової відповідальності: «вона настає за здійснення міжнародного правопорушення; реалізується на основі норм міжнародного права; пов'язана з визначеними негативними наслідками для правопорушника; спрямована на зміцнення міжнародного правопорядку» [2, с. 353].

За скоєння міжнародного злочину настає індивідуальна відповідальність та відповідальність держави. М. Буроменський, посилаючись на те, що саме держави є основними суб'єктами міжнародних відносин, стверджує, що «питання про відповідальність у міжнародному праві формулюється перш за все як питання про відповідальність держав» [3, с. 313].

Зі змісту статей 3, 5 Проекту кодексу злочинів проти миру й безпеки людства випливає, що суб'єктами міжнародного злочину є держави, а також фізичні особи, що виступають від її імені [7]. Якщо скоєно міжнародний злочин органами держави, то це – злочинне діяння самої держави. Тобто

держава і фізична особа є однаково суб'єктами злочину та відповідальності. Інша справа, коли злочинні акти вчиняються фізичними особами, а держава не вживає заходів по їх відверненню. Прикладом може слугувати діяльність «Аль-Каїди» – терористичної організації Афганістану. Влада цієї країни не запобігла розгортанню її діяльності як в межах власної держави, так і на міжнародному рівні, що спричинило, зокрема, катастрофу 11 вересня 2001 року в США. Тобто, з боку держави простежувалося знехтування будь-якими основами міжнародного співробітництва, забезпечення миру та добробуту в світі. В такому випадку суб'єктами злочину виступають фізичні особи, а суб'єктами відповідальності – як самі фізичні особи, так і держава [8, с. 23].

Міжнародна відповідальність держави настає також у тому випадку, коли суб'єктами міжнародних злочинів є вищі представники державної влади чи особи, які діють за їх вказівками, чи в створеній державною владою обстановці, що забезпечує конкретні злочинні діяння [8, с. 39]. Дія або бездіяльність цих осіб, що порушує норму міжнародного права, розглядається в міжнародній практиці як поведження самої держави [9, с. 59]. Держава буде нести міжнародну відповідальність за дії свого законодавчого органу, якщо він прийняв закон або інший нормативний акт, що суперечить міжнародним зобов'язаннями цієї держави. Якщо особа діяла не як посадова особа або орган держави, за її поведження держава не несе відповідальності [9, с. 60]. Та обставина, що орган держави перевищує свої повноваження, не звільняє державу від відповідальності за його поведінку.

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН про відповідальність держав містить положення, яке забороняє державі посилатися на національне законодавство задля виправдання своїх протиправних дій [10]. Зрозуміло, за самі дії приватних осіб держава не несе відповідальності. Вона несе відповідальність за невиконання своїх зобов'язань щодо забезпечення прав і

законних інтересів іноземної держави, що проявилось у бездіяльності державних органів, покликаних захищати ці права й інтереси. У Проекті статей про відповідальність держави зазначається, за які дії держава підлягає міжнародній відповідальності [10].

Окремо слід розглянути питання видів відповідальності держав за вчинення міжнародних злочинів. У статті 34 «Форми відшкодування» вищезгаданої Резолюції ООН зазначається: «Повне відшкодування шкоди, причиненої міжнародно-протиправним діям, здійснюється у формі реституції, компенсації та сатисфакції...» [10]. Разом з тим, деякі традиційні форми відповідальності не можуть бути застосовані до міжнародних злочинів. Наприклад, сатисфакцію не доцільно використовувати як вид покарання за ці дії, оскільки визнання порушення, висловлення співчуття чи офіційне вибачення [10] не є достатньо суворими за скоєння злочинів такої тяжкості.

Стосовно витоків індивідуальної міжнародної відповідальності, то положення вироку Нюрнберзького воєнного трибуналу: «Злочини проти міжнародного права вчиняються людьми, а не абстрактними категоріями, і тільки шляхом покарання окремих осіб, які скоїли такі злочини, можуть бути виконані норми міжнародного права...» – є, на думку Пилипенка В., «визначальним при виробленні концепції індивідуальної кримінальної відповідальності» [4]. З таким твердженням важко не погодитися, адже притягнення до відповідальності за скоєння міжнародних злочинів лише держав призвело б до відновлення «Доктрини державного акту» [11, с. 37], за панування якої не були б досягнуті основні цілі юридичної відповідальності (передусім, превентивні). Ю. Решетов наголошував, що одним із основних юридичних наслідків за скоєння міжнародного злочину є відповідальність фізичних осіб поряд з міжнародно-правовою відповідальністю держав [5, с. 158]. Але індивідуальна відповідальність може реалізовуватися без відповідальності держави, якщо фізична особа не

діяла від її імені. Так, якщо фізична особа вчиняє, наприклад, акт міжнародного тероризму, не діючи при цьому від імені певної держави і така держава вживатиме заходів щодо зупинення діяльності даної фізичної особи, то мова має йти виключно про індивідуальну міжнародну кримінальну відповідальність.

У кінці ХХ ст. у зв’язку з міжнародними злочинами, скоєними на території колишньої Югославії і в Руанді, виникли нові трибунали «ad hoc» – на певний випадок. У Статуті Міжнародного трибуналу по Руанді (стаття 6, пункт 3) зазначалося, що посадове положення глави держави або уряду, не лише не звільняє їх від кримінальної відповідальності, а й зумовлює відповідальність, якщо вони не запобігли здійсненню злочинів своїми підлеглими [12], що стало новим положенням міжнародного кримінального права.

Римський статут Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) значною мірою доповнив принципи індивідуальної відповідальності. Документ визначає основні засади індивідуальної міжнародно-правової відповідальності [13]. Статут суду зобов’язує держав надавати допомогу, включаючи розшук та упізнання, отримання свідчень і виявлення доказів, арешт і затримання, передачу обвинувачуваного трибуналові [13], що вимагає внесення відповідних положень до кримінального і кримінально-процесуального права держав, яке на практиці зумовлює низку проблем. У Римському статуті чітко зазначаються випадки, за яких фізична особа є суб’єктом міжнародного злочину, і, відповідно, підлягає юрисдикції МКС. Важливим є те, що жодне з положень, що стосується індивідуальної відповідальності, ніяким чином не впливає на відповідальність держави-суб’єкта міжнародного злочину [13]. Індивідуальну відповідальність закріплює і проект кодексу злочинів проти миру та безпеки людства [7].

Міжнародна кримінальна відповідальність індивідів може реалізовуватися не лише через міжнародні кримінальні суди, а й

національними судами держав [11, с. 12]. Але відповідальність індивідів перед національним правом буде вважатися міжнародною, якщо вона встановлена нормами міжнародного права [11, с. 13].

Відповідальність за злочини міжнародного характеру визначається міжнародно-правовими договорами як універсального (Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988, Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців 1989 та ін.), так і регіонального (Європейська конвенція про правопорушення щодо культурних цінностей 1985 та ін.) значення. Конкретний вид та міра відповідальності за скоєння злочину міжнародного характеру не зазначається у міжнародно-правових договорах різного рівня. В них лише вказується, що за конкретні діяння держава, громадянином або підопічним якої є злочинець, чи на території якої вчинено злочин, може застосовувати вид відповідальності на власний вибір (від штрафу до позбавлення волі) залежно від тяжкості вчиненого злочину.

Вид та міра покарання за вчинення конкретного злочину міжнародного характеру передбачаються вже національним законодавством країни-учасника конвенції чи іншого міжнародного договору, яким передбачена відповідальність за той чи інший злочин, після інкорпорування такою державою положень міжнародно-правового акту. Наприклад, ст. 5, п. 3 Міжнародної конвенції про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців зазначає: «Держави-учасниці передбачають відповідні покарання за злочини, зазначені у цій Конвенції, з урахуванням серйозного характеру цих злочинів» [14]. Натомість конкретний вид та міра покарання за найманство визначені в ст. 447 Кримінального кодексу України. В частині 1 і 2 передбачені самостійні склади злочинів, причому в ч.1 ідеться про злочинні дії щодо найманців (від

3 до 8 років), а в ч. 2 – про відповідальність самих найманців (від 5 до 10 років) [15, с. 180].

Такий підхід до визначення відповідальності за злочини міжнародного характеру є проблемним, оскільки громадяни тих країн, які не стали учасниками певної конвенції, що встановлює відповідальність за конкретний злочин, наприклад, Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму, і, відповідно не встановили на національному рівні відповідальність за передбачені нею злочини, можуть фактично безкарно вчиняти такі діяння.

Отже, відповідальність за міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру має суттєві відмінності. За скоєння міжнародного злочину настає відповідальність держави та індивідуальна кримінальна міжнародна відповідальність, а за вчинення злочину міжнародного характеру передбачена лише індивідуальна відповідальність. Сам факт притягнення до відповідальності за вчинення злочину міжнародного характеру відбувається не на міжнародному, як у випадку із міжнародними злочинами, а на національному рівні держави-учасниці конвенції, якою криміналізовано те чи інше діяння, що на практиці зумовлює проблему уникнення окремими особами відповідальності за вчинення злочинів міжнародного характеру.

Література

1. Костенко Н. И. Международное уголовное право: современные теоретические проблемы. М.: Юрлитинформ, 2004. - С. 89.
2. Скрильник О. О. Особливості відповідальності в сучасному міжнародному праві. Часопис Київського університету права. - 2013. - №4. – С. 351-354.

3. Міжнародне право: Навчальний посібник / За ред. М.В. Буроменського. К.: Юрінком Інтер, 2006. - 336 с.
4. Пилипенко В. П. Міжнародний кримінальний суд за Римським договором 1998 року: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Харків, 2005. - 16 с.
5. Решетов Ю. А. Борьба с международными преступлениями против мира и безопасности. М. – Международные отношения, 1983. – С. 235.
6. Международное право: Учебник. Москва: Издательство «Международ. Отношения», 1996. - 608 с.
7. Проект кодекса преступлений против мира и безопасности человечества [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1278896>
8. Григорович Ю. В. Уголовная ответственность физических лиц за международные преступления: дисс. ... канд. юрид. наук. Москва, 2008. – 180 с.
9. Цивренко Г. П. Відповідальність держав у міжнародному праві. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Юридические науки». - Том 27 (66). - 2014. - №2. - С. 58-62.
10. Резолюция 56/83. Ответственность государств за международно-противоправные деяния [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://docs.cntd.ru/document/901941379>
11. Кудайберенгов М. Б. Международная уголовная ответственность физических лиц. Учебник / М. Б. Кудайберенгов. – Алматы, 2006. – 126 с.
12. Устав Международного трибунала по Руанде [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_d65

13. Римский статут международного уголовного суда. Редакция від 16.01.2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_588
14. Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_103
15. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. На 18 червня 2013 року: (Відповідає офіц. текстові). К.: Алерта, 2013. - 184 с.